

УДК 821.161.2
ORCID 0000-0002-7340-8985

КУЛЬТУРА ВИНА В УКРАЇНСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ПОЕЗІЇ

Науменко

Наталія Валентинівна

доктор філологічних наук,
Національний університет
харчових технологій

Науменко

Наталія Валентиновна

доктор филологических наук,
Национальный университет
пищевых технологий

Nataliia Naumenko

Dr.Litt., National University
of Food Technologies

Анотація. У статті представлені результати культурологічного аналізу образу-мотиву “вино” в українській поезії доби бароко. З огляду на загальні дидактичні та теологічні інтонації тогочасної лірики, увагу приділено віршованим інтерпретаціям образу вина в релігійному аспекті (як символу Євхаристії або елемента євангельських оповідей), засторогам щодо зловживання цим напоєм. Виявлені також нові конотації даного образу — осуд “сильних світу цього” за несправедливий щодо оточуючих спосіб життя; епікурейська насолода життям; радість від буття самим собою; дружба та єднання.

Ключові слова: українська поезія, бароко, вино, жанр, стиль, символ, культура.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Досвід, фонові знання, зумовлені реаліями навколишньої дійсності (географічними та психічними умовами, особливостями побуту, історико-культурними чинниками тощо), підтримують символічне значення, а постійні асоціації, що супроводжують символ, створюють підґрунтя для його вживання у складі фіксованих контекстів, різних словесних формул, визначають його здатність передавати глибинний зміст, ставати носієм конкретної ідеї.

Напевно, жоден з напоїв не має більш давньої й славетної історії, ніж вино. Багато великих поетів оспівували його смак, аромат, колір, цілющі властивості. У скульптурах і на живописних полотнах, у народних епосах і легендах дійшли до нас зображення й згадки про виноградну лозу, яка дає життя вину — напоєві, здатному зробити просту трапезу урочистою.

Вино — один з найбільш поширених лінгвокультурологічних образів українського світогляду. Розповідь про вина, їхні цілющі властивості в поетичній формі робила їх зрозумілими для читача, а елемент художньої фантазії стимулював роботу мислення людини й приводив до формування незвичайних асоціативних рядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність цієї роботи в тому, що питання “Образ-символ вина в українській поезії” досі не було предметом ґрунтовного культурологічного осмислення. Наголошувалося переважно на його загальнокультурних або медичних аспектах. Чималу увагу вину приділили Іван Огієнко та Олекса Воропай, розглядаючи давні українські обряди — як релігійні, так і світські. Леся Ставиць-

ка в “Естетичні слова в українській поезії 10–30-х років ХХ століття” окреслює особливості концепту “вино” в ліриці модернізму та доби Розстріляного Відродження [14, 74–76]. З такого ж бачення до даного образу підходить Оксана Гальчук [4, 323], утверджуючи його як складник світогляду неокласиків. А. Топачевський [15, 31] наближає своє дослідження до барокової парадигми, порівнюючи релігієзнавчі, літературознавчі та біологічні елементи в розгляді біблійного символу виноградної лози. Технологи виноробства (П. Шиян, В. Домарецький, В. Сосницький, Є. Шольц-Куликов та інші) у своїх працях також побіжно згадують місце вина в системі концептів української культури, передусім у контексті історії виробництва та споживання цього напою в Україні.

Формулювання цілей статті. Мета цієї роботи — на основі вивчення української поезії різних жанрів і стилів, присвяченої вину, утвердити зазначений образ-символ як чинник, що виявляє особливості культуротворення в бароковому часопросторі.

Лірику доби бароко (XVII–XVIII століть) обрано за матеріал дослідження внаслідок того, що її дидактично-релігійна спрямованість стала рушієм виявлення специфічних конотацій лінгвокультурологічного концепту “вино” саме відповідно до жанрово-стильового характеру вірша.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській культурі виокремлення семантики слова з середовища візуальних образів розпочинається саме в епоху бароко. Характерні для цієї доби емблематичні зображення, згідно з уявленнями культурних діячів XVII століття, мали два змісти: “літеральний”, тобто безпосередній, та духовний — умовний, символіко-метафоричний. Іоанікій Галатовський твердив, що за допомогою емблематичних образів, які являють собою “взаємодію зображення, напису й підпису”, можливо виразити найрізноманітніші відтінки абстрактних понять: “Якщо тілесний світ має свої конкретні форми, то й світ думок мусить мати свої мислеформи” [цит. за 8, 158].

Вагомий шар цих “мислеформ” у добу бароко становили міфологеми, переважно античні та християнські, і вино посіло серед них не останнє місце. Образи ставали не просто художніми формами осягнення дійсності, а й, за визнанням Йосипа Туробойського, міфологічними кодами, за якими

стоять певні надбання художньої та філософської думки.

Ужитий у різних контекстах концепт “вино” виступає символічним синонімом великої кількості емоцій (від смутку до радості), сквородинської “сродної дії”, натхнення на творчість. Дидактична та релігійна компоненти, якими характеризувалася українська поезія доби бароко [4], зумовили емблематичну природу образу вина. У творах за євангельськими сюжетами — своєрідними словесними іконами — він зберіг свої біблійні конотації причастя, крові Христової (твори Климентія Зіновієва, Івана Величковського); у світській ліриці — синоніму радощів життя. Водночас вино було не лише металогічним, а й автологічним концептом — передусім у поезіях, котрі висміювали зловживання хмільним напоєм. Такої інтерпретації він зажив і в пародійних творах — як латиномовних (переспіви, переклади, наслідування поезії вагантів), так і українськомовних.

У добу бароко, передусім у педагогічній практиці Києво-Могилянської академії, вважалося: освічена людина повинна вміти вправно скласти вірш із будь-якого приводу, на будь-яку тему. Збірки творів того чи того автора зазвичай містили цикли поезій, об’єднаних спільним тематичним заголовком.

Так, Климентієві Зіновієву в заслугу ставлять те, що він був першим, хто виявив глибоке розуміння багатьох життєвих проблем, майстерно показав у віршах усі форми й види людської праці, описав різноманітні ремесла, рослинний і тваринний світ України, схарактеризував побут і народні звичаї, прославив добре й засудив зле (різні злочини, хабарництво, пияцтво, нечесність, несправедливість) [20, 248]. Тому поезія Климентія, котра є одним із найбільш промовистих виявів барокового стилю в українській літературі, сьогодні потребує нового прочитання.

Відповідно до потреб часу й у силу свого духовного покликання, Климентій Зіновієв у багатьох творах спирався на приписи Святого Писання — як Старого, так і Нового Завітів. Отож концепт “вино”, як і взагалі “спиртне”, у його творчості вводиться, насамперед, у жанрову парадигму інвективи (викриття, засудження) — саме як деталь-символ.

Цикл віршів під назвою “Про пияцтво та п’яниць” (№№ 100–111) із “Книги Приповістей посполитих” має на меті застерегти читача від непомірного вживання хмільних напоїв. Народна му-

дрість, образна мова, яскраві епітети й порівняння, притаманні творчості Климентія загалом, особливо виразно виступають у такому вірші:

Стережись, чоловіче, п'янства проклятого,
 Бо часом нагло люди умирають з того.
 А хоч пий, та помірно, щоби мало тратив:
 Або щоб усієї худоби не стратив.
 Бо п'яному здається, що й кози у злоті;
 А сам-бо валяється, як свиня в болоті... [5, 88].

Сповідуючи принципи моральної чесності та пристойності, Климентій у вірші 107 “Про п'яних та неписьменних” із метою різкішого осуду та викриття пияцтва як соціального зла добрав цілу галерею яскравих епітетів і порівнянь, упливши в канву оповіді відповідні прислів'я та приказки:

Добре тому пить, у кому хміль спить.

І паки: пий, та уму не пропий.

І ще: пий, та не вий.

І знову ж: пий, та не впивайся, між чужими людьми застерігайся:

Бо хміль мовить безпечно, але не статечно [5, 90].

Інший знаковий поет барокової доби, знаний майстер курйозних поезій і епіграм Іван Величковський у своєму доробку мав вельми своєрідний цикл “Вірші на Євангеліє для іконописців”. Кількома рядками у кожному з них описано новозавітні сюжети, у котрих згадується вино, наприклад хрестоматійний “Шлюб у Кані Галілейській”:

Христос чудо найперше в Кані сотворив був,

Не було вина, воду в вино перетворив-бо
 [переклад з книжної української В. Шевчука, 1, 124].

Серед інших обіграних в епіграмах сюжетів — притча про доброго самарянина, котрий лікував пораненого розбійниками подорожного елеєм та вином; Таємна вечеря, або пасхальне застілля Христа й апостолів, під час якого й виник обряд, що його ми сьогодні називаємо за грецькою традицією — Євхаристія, тобто причастя.

Відповідно до поезики барокового стилю, декілька концептів навіть одного вірша можуть бути зіставними (у нашому дослідженні — вино і хліб), а декілька — протиставними (вино і терни).

Першу символічну сув'язь представлено у “Плачі на преставлення великого государя Олексія Михайловича” Лазаря Барановича, котрий не тільки називає “хлібом і вином” Божу поміч синові покійного — царевичеві Феодору, а й проголошує майбутню добу своєрідним “золотим віком”:

Яко со отцем всегда Бог бѣ, сице будет
 И з сыном, Феодора, певне, не забудет.
 Аще же Бог с ним будет, то всѣ Феодору
 Дѣла пойдут во славу, пойдутъ в силу, вгору.
 Хлѣбом будет и вином Бог ему при столѣ,
 Помощ и оружіе на военном полѣ.
 Во имени Феодор своем носить Бога,
 Аще же Бог ест с нами, кая на нас трвога?

[Частина 9. 11].

Приклад протиставлення концептів — “Вінець од зірок дванадцяти, у стражданні від вінця тернового засіялих” Данила Туптала:

Грозд винный Ісус егда дозрѣ в вертоградѣ,
 Зрѣте, в коей нынѣ ест от еврей отрадѣ!

Сии от него вино егда истачают,

Тернієм весма его острым избождают [11].

Уведений у розлогий по-бароковому каталог образ вина — здебільшого як символ розкішного, заможного життя, у своїх полемічних творах, передусім у “Книжці...”, уживав Іван Вишенський, тавруючи панів та архієреїв: вони кохаються “в многих мисах, полумисах, приставках, чорних і сірих, червоних і білих юах, і в скляницях і келишках, в винах мушкателях, мальвазіях, алекантах, ревулах, в пивах розмаїтих, в барилах із медами, барилках із винами, шкатулах з фляшами, наповненими вином і горілкою дорогою” [3, 321].

Подамо коментарі до деяких назв вина: мальвазія — солодке грецьке вино, дуже рідкісне й дороге; мушкатель — те саме, що мускатель, вино середнього рівня якості, виготовлене з сорту Мюскадель; алекант — те саме, що алікант, іспанське вино темно-червоного кольору.

Каталогізацію, характерну для літератури українського бароко, можна ствердити як практичний вияв Франкового теоретичного постулату “асоціації ідей”, висловленого у “Секретах поетичної творчості”: “Поет веде нас натуральним шляхом асоціації ідей від часті до цілості, сю цілість показує знов як часть більшої цілості і так піднімає нас неначе по ступнях щораз вище, щоб показати нашій уяві широкий кругозір” [18, 65].

З погляду І. Франка, у цьому полягає “секрет сильного впливу” поетичного твору; не слід забувати, що саме в процесі градації з'являється “пуант”, або Wendepunkt — символічний пункт катарсису. Важливим цей момент є також для каталогу, коли письменник через нанизування деталей, їхніх ознак та специфічних властивостей проводить пев-

ну ідею, вивершуючи її в місткому образі-символі; у нашому випадку це — вино і відповідні найменування посуду (скляниці, келишки, барила, пляшки).

Цитований вище твір Вишенського — унікальний випадок у бароковій літературі, коли назва напою наводиться не лише як така, а й із видовими найменуваннями (мускатель, мальвазія та інші).

В анонімному “Слові о п’янстві” містяться актуальні й сьогодні застороги проти зловживання спиртним і переїдання: “Якщо їсти і пити в подобний час і в міру, того і святії отці не боронили, аби ми тільки утрималися від об’їдання і п’янства. Бо Сатана не їв, не пив і спав з неба на діл, а святий великий Павло і їв, і пив, і потрапив до третього неба. Якщо не пити взагалі, то теж недобре, бо від Бога пиття дано єсть розумним на веселіє, а дурням, які часто ся упивають понад міру, на злий гріх. Не каже бо Писаніє, щоб не пити, іно “не упиватися”” [цит. за 2, 47].

Відомий факт: у добу бароко славу вмілих інтерпретаторів церковного піснеспіву (акафіста, тропаря, кондака) мали мандровані дяки. Були то, за визначенням Л. Ушкалова, “раблезіанські” постаті, бакаляри та хористи [17, 63-64], які заробляли собі на хліб (і, може, й на горілку) партесним співом, “утішними ораціями”, вертепними виставами.

Об’єктом їхніх пародій був потяг до хмільних напоїв. Так само як і у західноєвропейських вагантів, котрі, окрім того, що подарували світовому студентству “Таудеамус”, створили велику пародію на католицьке Богослужіння — “Щонайп’янішу літургію” з закличками “Сповідайтесь Бахусу” та “Пир усім” (замість “Мир усім”). А також хореїчний за віршовою домінантою статут “Ордену вагантів”, у якому приписано:

Тут нам заборонено / Утреню служити –
Вставши, краще в загінку / Снідання спожити.
Вина ми смакуємо / І курчаток ситних.
Одного лиш лячно нам –
Не програти б свити!..
[пер. з латини М. Борецького. 10, 214].

А ще — хвалебні пісні вина, написані в стилі релігійних гімнів, а іноді як пародії на них [19, 404]: “Vinum bonum et suave, bibit abbas”, “Vinum bonum et suave, bonis bonum” тощо. У субкультури вагантів вино набувало сакрального значення, воно виступало божественним напоєм, ним освячувались бенкет і все, що висловлювалось упродовж нього.

До речі, на той час фактично в усіх університетах Європи можна було зустріти студентів-українців. Навчаючись там, вони переймали чимало тамтешніх звичаїв, що їх, повернувшись додому, прищеплювали на українському ґрунті. Так, у 1616 році з’явилося латиномовне зведення правил застілля “Jus potandi”, або “Церемонія пиття”, писане з традиційним студентським гумором і фантазією.

Та якщо західних вагантів за їхню пристрасть до вина називали “вакхантами” — від “Вакха”, латинського імені бога Діоніса [17, 13] — то наших поетів-школярів величали “пиворізами”. Мали тут на увазі не пиво як конкретний слабоалкогольний продукт, а пиво як питво узагалі.

У творах “Синаксар, виписаний зі служби дванадцяти нетлінних братів Коропських на пам’ять пиворізам...”, “Лікарство на болящих немощію п’янства, ілі Бахуса новоізобрітенное”, “Правило увіщательне п’яницям, співане не в церквах, а у школах 1779 року” та інших, які мали за протекст Біблійні писання, зображувалась пристрасть дяків-пиворізів до сивухи, у пародійно-жартівливому тоні відтворювалось їхнє мандрівне життя, психологія їхньої поведінки та звичаї, зокрема “вминання квбас” і те, як люди “пиво, меди, горілку, варену кухликом п’ють”.

Але в сучасних реаліях не може не викликати інтересу анонімний вірш “Лікарство на болящих немощію п’янства...” Хоча в ті часи цілители не могли обґрунтовано пояснити причини страждань питушого під час похмілля (токсична дія оцтового альдегіду, що утворюється внаслідок розщеплення етилового спирту в організмі), проте безуспішно застосовували методи лікування цього розладу, описані у вірші:

...Треба дубовим суком спину шмарувати,
А трясущіся руки у сук ізв’язати.
...Ще ж і в сальвацію його вести треба:
Закинуть у яму, щоб не видів неба.
І сальвувать його три дні поволі –
Сухар давать на день йому, а не болі!
(тут: не більше. — Н.Н.)

А послі сего треба вийнять його з ями
І напоїть його сими полезними зіллями:
Помазать його маслом, тим, що з березьєв,
Так, щоб помазаний не всидів, не влежав...
[16, 183].

Причому настільки детальні рекомендації да-

валися залежно від того, взимку чи влітку, вперше чи повторно трапилося з питушим таке нещастя.

Як слушно зауважує Ірина Приліпко, поява подібного гатунку віршованих творів свідчила про втрату духівництвом важливої (можна говорити, й виняткової) ролі у культурно-освітньому та суспільному житті народу, а отже — про посилення критицизму в ставленні до церкви та її діячів. І саме це можна вважати одним із рушіїв розвитку бурлескно-трагедійної літератури [12, 21].

Не можна оминати увагою й пов'язаний із цим літературний факт пізнішого часу — опис частування із роману “Люборацькі” А. Свидницького. Зібравшись за столом, священники по черзі проголошують тости: за єдиного Бога, за два завіти — Старий і Новий; за Бога у Трійці сущого; за чотирьох євангелістів; за П'ятикнижжя Мойсееве... а коли перейшли до сорока святих, то вже з ліку збилися [цит. за 7, 10]. Від себе додамо, що в цьому уривку оповідач блискуче застосовує математичний принцип факторіала: і в канонічних біблійних книгах, і у пізніших християнських писаннях можна знайти будь-яку цифру й зробити її символічним *causa bibendi* (“приводом випити”).

Вартий уваги “Тропар, глас 4-й” із “Правила увіщательного п'яницям...”, де дивовижним чином переплелися вислови біблійного та античного взірців. Рядки ці на перший погляд видаються рекламою спиртного, але саме суміш низького та високого стилів викладу нівелює рекламну інтонацію й відтак сприймається як настанова щодо тієї шкоди, яку несе зловживання вином, — як і задумували анонімні автори: “Яко світозарная макуха під лавою возсія пам'ять ваша в горілкогородному граді Коропі, пиворізі! Стікається бо тамо зо всім сонмищем своїм, яко до надежного пристанища, приносячи з собою великі жмути непотребних шпаргалів і партес, в них же і самі сили не знаєте. Ми же, удивляючися неістовству вашому, не стидимся глаголати: радуйтеся, горілкопийці, ізсушаючіє потоки Іфтавські...” [цит. за 2, 95].

Такий само характер антиреклами має й анонімна “Піснь на корчму”, в якій можна спостерегти пародійовані в бурлескному дусі жанрові ознаки молитви, казки, биліни, прислів'я (“пройшла еси скрузь огонь та воду”), а також фігури риторичного звертання та ампліфікації:

... узяли тя до пивниці, / А із пивниці узяли тя до столиці,

І узяли тя у скляниці, / І сіли з тобою за стул на лавиці,

Подвигом добрим подвизалася еси, / великомученице згорілице,

Уподобилася еси овим попом і дияконом, і дяком,

І черцюм, іще і нам, небораком простаком,

Коли ми тебе познаємо, / Киями ся махаємо,

За волосся ся торгаємо, / Очі собі із голови видираємо,

По болоту ся валяємо [16, 184].

Особливості символічного світосприйняття митців бароко полягали в тому, що кожен із них тлумачив загальні емблеми, алегорії та символи по-своєму. Хоча їх цікавила не стільки зовнішня сторона речей, скільки пошук їхньої духовної сутності, використання їх із повчальною, дидактичною метою.

Проте вже діячі того часу дійшли до з'ясування ролі символічного в пізнанні деяких явищ, яка отримала науковий вираз набагато пізніше. У доробку Григорія Сковороди дослідники [17; 20] вирізняють епікурейські мотиви, проте не завжди пов'язані з вином, а швидше — узагальнене поняття радощів, відкинення дріб'язкового та суєтного в житті. Недарма саме цей пасаж (із пісні 30-ої) став завершальним акордом “Саду божественних пісень”:

Хочеш ли жить в сласти? Не завидь нигде.

Будь сыт з малой части, не убойся везде.

Плюнь на гробныя прахи и на детскія страхи;

Покой — смерть, не вред.

Так живал афинеийскій, так живал и еврейскій
Епикур — Христос [13, 60].

Однак концепт “вино” присутній у сквородинській картині світу, але виступає вже не так деталлю (у котрій, як у згаданих у статті поетів, зосереджено семантику інвективи та застороги), а образом — філософською, подібною до кантіанської “речі-в-собі” [9, 52]. Прикладом цьому є недовіданий латинський оригінал під назвою “*De sacra saena, seu aeternitate*” (“Про Святу вечерю, або Про вічність”) та його автопереклад — синтетичний прозово-віршовий витвір версетної будови, який починається словами: “1. Плотию видиш ты хлеб и вино: но умом созерцается сам Бог, который под видом плоти скрывается. 2. Сокрытый сей пребывает, а видимое оное есть мечта, сновидение и тень, по сему быть скрыту есть вещь, а видиму быть есть

ничто” [13, 76].

Так, наприкінці XVIII ст. в українській естетиці почала поширюватися ідея, за якою природа символу є чимось складнішим, аніж простий зв’язок із алегорією, а сам символ — це не лише видимий художній образ, а й ідея, позначувана цим образом. Носієм цієї концепції в українській філософії й був Григорій Сковорода. На його думку, природа й людина є таємницею, яка вимагає певного ключа до її розгадки. Таким ключем має бути сукупність символічних образів, які сприяють тому, щоб спрямувати роботу думки на споглядання того, що перевершує всяке розуміння [13, 179].

“Символічним світом” Г. Сковорода називав Біблію, образи й алегорії якої, на його думку, мають допомогти людині в самопізнанні, відкритті своєї творчої природи. Зокрема, цікавою сьогодні видається висловлена в устами персонажа діалогів — Григорія (прототипом якого напевно є сам автор) гіпотеза щодо походження слова “Бог” від слова “біг” — тобто вища сила, яка перебуває в постійному стрімкому русі. Образ “вино” — найчастіше у символічній сполучці з образом “хліб” як синонім причастя, наприклад у діалозі “Пря беса с Варсавою”: “Коль краты привязала мене Богу тайна евхаристии. Крошка хлеба и ложечка вина ненасыщающая тела... Не сей ли вид преобразуется в пищу мудрости Его, укрепляющую и веселящую сердце?” [13, 288–289].

Старі виноградні лози були невід’ємною деталлю садів, зокрема барокових. Адже такого гатунку сади вважалися експериментом, який слугував для глибшого пізнання світу, — експериментом, у якому створюється модель світобудови, вивчаються властивості рослин, виникає штучне, але, однак, природне довкілля [6, 93]. Належна до етики барокових садів деталь “виноградне гроно”, виведена з сюжету грецьких міфів про вправних художників Зевксиса та Апеллеса, стала в нагоді Григорієві Сковороді для формулювання власного бачення символу та протилежного йому поняття — вірогідно, того, яке в естетиці постмодернізму буде названо терміном “симулякр” [9, 53]: “Пустое имя без существа подобное виноградному гроздью, на стене живописью хитро изображенному. Он, накрашен, видом сущаго грозда обманывает, обещающая сокровенный внутрь себе зрелый вкус сладкого муста, а безразсудныя птички, прилетывая, бьются в немую стену” [13, 232–233]. Характерною де-

таллю у філософських творах Сковороди є також “муст”, слово, вжите на позначення як виноградного соку чи сула, так і власне вина.

Із цього розмислу, уміщеного в діалозі “Розмова, звана Алфавіт, або Буквар миру”, випливає висновок, для вербалізації якого виноградне гроно — не перший і не останній символ у поезії Сковороди: “Если чем-то хочеш славиться, будь по существу тем”. Іншими словами, це та сама ідея “сродної дії”, котру потім, у “Байках харківських”, було уособлено в образі Бджоли, а потому продовжено в низці діалогів (сродність до землеробства, військової служби, богослов’я тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. З аналізу барокової поезії випливає, що концепт “вино” для зазначеного періоду розвитку літератури загалом має спорадичний характер, — автори здебільшого згадують про мед, пиво та напої високої міцності (різного гатунку горілки, наливки, настоянки). Це зумовлено тодішніми економічними та культурними реаліями, коли виноградне вино було здебільшого імпортом, а тому дорогим і недоступним лише вузькому колу споживачів.

Вино у бароко — не стільки деталь-символ (елемент застілля), скільки філософема біблійного та античного походження, яким уособлено низку важливих для культури XVII–XVIII ст. понять: релігійний обряд, причастя (Євхаристія), радощі любові, дружба, розкіш. Із другого боку, засторога проти надуживання спиртним, притаманна для бароко, постає більш ніж медичною заборонаю: через інтерпретації мотиву пияцтва поети оприявнюють свій осуд щодо “сильних світу цього”, їхнього способу життя та ставлення до інших.

Мотив “вино” нерозривно пов’язаний із образом винограда, виноградної лози, — до власне символіки напою вони долучають нові значення. Із них утворювалися сталі символічні сув’язі — як синонімічні (хліб і вино), так і протиставні (вино і терни). Особливо прикметно це у творчості Григорія Сковороди — синтезові філософом античності (епікуреїзму) та християнства: у сквородинській картині світу виноград постає не просто емблемою, а образом вищого гатунку — виявом природного прагнення людини бути тим, ким вона є.

Подальші дослідження образу вина в українській культурі різних періодів розвитку дозволять по-новому утвердити бачення людини-у-світі як світу-в-людині. Адже, вводячи до своєї різнопла-

нової лірики мотиви “вино”, “корчма”, “келих”, а також інтерпретуючи на цих засадах символічні концепти античності, Сходу, слов'янського світогляду, представники бароко розглядають можли-

вість творення новітньої філософії осягнення світу, в якій природа та творчість перебувають у стані кругообігу, а першоосновою є Слово — Вино-Град, Вино-Градник як прототип Граду Божого.

Література / References:

1. *Величковський Іван*. Повне зібрання творів. Дзигар цілий і напівдзигарик / підгот. тексту В. Шевчука. Київ: Дніпро, 2004. 192 с.
2. *Винничук Ю.* Таємниці львівської горілки. Львів: ЛА “Піраміда”, 2006. 256 с.
3. *Вишеський Іван*. Книжка // Українська література XIV — XVI століть / упоряд., вст. ст. В. Микитась. Київ: Наукова думка, 1988. С. 306–367.
4. *Гальчук О. В.* “...Не минає міг” : античний текст у поетичному просторі українського модернізму 1920–1930-х років. Чернівці: Книги–XXI, 2013. 552 с.
5. *Зіновійв Климентай*. Вірші. Приповіді посполиті / підгот. тексту І. П. Чепіги та ін. Київ: Наукова думка, 1971. 391 с.
6. *Лихачев Д. С.* Поэзия садов: к семантике садово-парковых стилей. Сад как текст. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Сogласие; ОАО “Типография “Новости””, 1998. 471 с.
7. *Лучук І. В.* Зловити дятла: вибрана есеїстика та письменницька критика. Львів: [Б. в.], 2015. 320 с.
8. *Макаров А. В.* Світло українського бароко. Київ: Либідь, 1994. 288 с.
9. *Науменко Н. В.* Черлений дзвін, цілитель душ нетлінний: образи вина в українській поезії. Київ: Сталь, 2018. 260 с.
10. *Орден вагантів // Світової поезії світ: програмні твори / упоряд., передм. та біогр. довідки Б. Чайковського*. Київ: Обереги, 2003. С. 212–215.
11. *Перло многоотинное: у 4-х т. / упоряд. В. Шевчук, В. Яременко*. Київ: Либідь, 2005. URL: www.izbornyk.com/perlo-mnogotsinnnoe (дата звернення: 1.12.2017).
12. *Прыліпка І. Л.* Духовенство в українській прозі XIX — початку XXI століть: художня рецепція та інтерпретація. Київ: Логос, 2014. 482 с.
13. *Сковорода Г. С.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / вст. ст., упоряд., приміт. І. В. Іваньо. Київ: Наукова думка, 1983. 543 с.
14. *Ставицька Л. О.* Естетика слова в українській поезії 10–30-х років XX століття. Київ: Правда Ярославичів, 2000. 144 с.
15. *Топачевський А. О.* Безневинна ягода винна... (Виноград справжній, Vitis vinifera) // З Божого саду: рослини і тварини у Святому письмі. Київ: Веселка, 2014. С. 31–33.
16. *Українська література XVIII століття. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори / вст. ст., упоряд. і приміт. О. Мишанича*. Київ: Наукова думка, 1983. 694 с.
17. *Ушкалов Л. В.* Есеї про українське бароко. Київ: Факт, 2006. 284 с.
18. *Франко І. Я.* Из секретів поетичної творчості // Зібрання творів: у 50-ти т. Т. 31: Літературно-критичні праці. Київ: Наукова думка, 1980. С. 45–119.
19. *Харковенко Є. В.* Ритміко-метричні виміри поезії вагантів. Літературознавчі студії. 2011. Вип. 31. С. 400–406.
20. *Шевчук В. О.* Муза Роксоланська. Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. Київ: Либідь, 2005. 726 с.
1. *Velychkovs'ky Ivan*. Povne zibrannya tvoriv. Dzygar tsilyi i napivdzygaryk / pidhot. tekstu V. Shevchuka. Kyiv: Dnipro, 2004. 192 p.
2. *Vynnychuk Yu*. Tayemnytsi l'vivs'koyi horilky. L'viv: LA “Piramida”, 2006. 256 p.
3. *Vyshens'ky Ivan*. Knyzhka // Ukrainys'ka literatura XIV–XVI stolit' / uporyad., vst. st. V. Mykytas'. Kyiv: Naukova dumka, 1988. P. 306–367.
4. *Hal'chuk O. V.* “...Ne mynaye mit”: antychnyi tekst u poetychnomu prostori ukraiyins'koho modernizmu 1920–1930-kh rokiv. Chernivtsi: Knyhy–XXI, 2013. 552 p.
5. *Zynoviyiv Klymentiy*. Virshi. Prypovisti pospolyiti / pidhot. tekstu I.P. Chepihy ta in. Kyiv: Naukova dumka, 1971. 391 p.
6. *Likhachev D. S.* Poeziya sadov: k semantike sadovo-parkovykh stiley. Sad kak tekst. 3-e izd., ispr. i dop. Moskva: Soglasie; OAO “Tipografia “Novosti””, 1998. 471 p.
7. *Luchuk I. V.* Zlovyty dyatla: vybrana eseyistyka ta pys'mennyts'ka krytyka. L'viv: [B. v.], 2015. 320 p.
8. *Makarov A. V.* Svitlo ukraiyins'koho baroko. Kyiv: Lybid', 1994. 288 p.
9. *Naumenko N. V.* Cherleniy dzvin, tsilytel' dush netlinnyi: obrazy vyna v ukraiyins'kiy poeziyi. Kyiv: Stal', 2018. 260 p.
10. *Orden vagantiv // Svitovoyi poeziyi svit: programni tvory / uporyad., peredm. ta biohr. dovidky B. Chaykovs'koho*. Kyiv: Oberehy, 2003. P. 212–215.
11. *Perlo mnohotsinnnoye: u 4-kh t. / uporyad. V. Shevchuk, V. Yaremenko*. Kyiv: Lybid', 2005. URL: www.izbornyk.com/perlo-mnogotsinnnoe (Last accessed: 1.12.2017).
12. *Prylipko I. L.* Dukhovenstvo v ukraiyins'kiy prozi XIX — pochatku XXI stolit': khudozhnya retseptsiya ta interpretatsiya. Kyiv: Lohos, 2014. 482 p.
13. *Skovoroda H. S.* Virshi. Pисni. Bayky. Dialohy. Traktaty. Prytchi. Prozovi pereklady. Lysty / vst. st., uporyad., prymit. I.V. Ivan'yo. Kyiv: Naukova dumka, 1983. 543 p.
14. *Stavyts'ka L. O.* Estetyka slova v ukraiyins'kiy poeziyi 10–30-kh rokiv XX stolittya. Kyiv: Pravda Yaroslavychiv, 2000. 144 p.
15. *Topachevs'kyi A. O.* Beznevynna yahoda vynna... (Vynohrad spravzhnii, Vitis vinifera) // Z Bozhoho sadu: roslyny i tvaryny u Svyatomu pys'mi. Kyiv: Veselka, 2014. P. 31–33.
16. *Ukrayins'ka literatura XVIII stolittya. Poetychni tvory. Dramatychni tvory. Prozovi tvory / vst. st., uporyad. i prymit. O. Myshanycha*. Kyiv: Naukova dumka, 1983. 694 p.
17. *Ushkalov L. V.* Eseyi pro ukraiyins'ke baroko. Kyiv: Fakt, 2006. 284 p.
18. *Franko I. Ya.* Iz sekretiv poetychnoyi tvorchosti // Zibrannya tvoriv: u 50-ty t. T. 31: Literaturno-krytychni pratsi. Kyiv: Naukova dumka, 1980. P. 45–119.
19. *Kharkovenko Ye. V.* Rytmiko-metrychni vymiry poeziyi vagantiv. Literaturoznachchi studiyi. 2011. Vyp. 31. P. 400–406.
20. *Shevchuk V. O.* Muza Roksolans'ka. Kn. 2: Rozvynene baroko. Piznye baroko. Kyiv: Lybid', 2005. 726 p.

Науменко Наталя Валентиновна

Культура вина в українській барочній поезії

Анотація. В статті представлені результати культурологічного аналізу образу-мотива “вино” в українській поезії епохи барокко. Сучетом обцих дидактических и теологических интонаций лирики того времени, внимание уделено стихотворным интерпретациям образа вина в религиозном аспекте (как символа Евхаристии или элемента евангельских повествований), предостережениям против злоупотребления напитком. Установлены также новые коннотации данного образа — осуждение “сильных мира сего” за несправедливый относительно других образ жизни; эпикурейское наслаждение жизнью; радость от бытия самим собой; дружба и единение.

Ключевые слова: украинская поэзия, барокко, вино, жанр, стиль, символ, культура.

Nataliia Naumenko

The Culture of Wine in Ukrainian Baroque Poetry

Summary. The article represents the results of the culturological analysis of Ukrainian baroque poetry with ‘wine’ for the prominent image. Just as the conceit of wine was never researched profoundly by culturologists and linguists, this article is an attempt to conceptualize the imagery of wine and culture of its consumption in Ukrainian literary criticism and cultural studies.

Baroque poetry is well-known for its didactic and religious intonations; therefore, the image of wine is believed to be one of the best symbols for a wide array of abstractions. First of all, wine was an element of verse interpretations of Evangelical narrations: for example, wedding in Cane of Galilee, a parable of Good Samaritan, the Last Supper, Eucharistic rites, Jesus Christ’s blood, and so on. Ivan Velychkovsky, the author of a collection *Mleko ot ovtsy pastyru nalezhnoye* (Milk from a Sheep to be Endowed to a Pastor) left a small cycle of such an interesting genre forms as emblematic ‘Evangelical Verses for Icon Painters,’ each of them a two- or four-verse miniature on a certain plot in the New Testament. Danylo Tuptalo and Lazar Baranovich used the Evangelical symbolic compounds ‘wine-bread’ and ‘wine-thorns’ in panegyrics to tsars, in which they also proclaimed the future ‘gold age’ in Russian Empire at the beginning of the 18th century.

Another side of the image of wine was a persuasion against misusing it in everyday life. Mostly anonymous authors wrote about it; Klymentiy Zinoviyiv was the first to generalize the notions of wine and drinking in his *Prypovisti Pospolyti, or The Common Narrations*. Despite the modern scientifically proved knowledge, these poems are relevant even now because of the interest evoked by the descriptions of alcoholic addiction (particularly, the ‘mornings-after’) and the ways to cure it.

Upon researching Ukrainian baroque poetry, the author of this article revealed some new connotations of the image of wine. First of them is a symbol of reproach declared to the authorities of either sacral or secular power (the conceptual pattern of it are the writings by Ukrainian polemist Ivan Vyshensky). However, even the strongest judgements sounded hopefully thanks to stylization in the mood of Christian liturgy.

Secondly, wine was a reflection of joy of life, love, or friendship in Epicurean style (shown not only in anonymous poems and the parodies of European vagant verses, but also in Hryhoriy Skovoroda’s poems). Thirdly, it was set up as a philosophical image of the human self as the most precious thing in the world. This idea was also supported staunchly by H. Skovoroda. In his opinion, both nature and human were the secrets to be discovered with usage of some mystical keys. The latter should be the integrity of symbolic images which helped to aim the human thought at contemplating and cognizing the things beyond his consciousness. Henceforth, wine in baroque poetry is not only an image of something material within the framework of the everyday life and rituals; it is a factor of reconciliation of Christian and Pantheistic worldview in the Ukrainians.

Further researches of ‘wine’ conceit in Ukrainian poetry (and Ukrainian culture as a whole) would allow confirming anew the vision of a human-within-the-world as the world-within-a-human. Upon implementing the motifs ‘wine,’ ‘tavern,’ ‘cup’ and others into the structure of a lyrical verse, the representatives of Ukrainian baroque re-interpreted the conceits of Antique, Biblical, Oriental, and Slavic pictures of the world and therefore surveyed the possibility to create the new philosophy in which nature and creativity remained in the constant circular movement, and the Word was an initial force for everything.

Key words: Ukrainian poetry, baroque, wine, genre, style, symbol, culture.